

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИХОВАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Слюсаренко О.С.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Каданер О.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розкрито суть понять «толерантність», «міжетнічна толерантність», вікові особливості міжетнічної толерантності молодших школярів, визначено чинники розвитку міжетнічної толерантності особистості. Встановлено, що важливе значення у вихованні міжетнічної толерантності належить закладам освіти. Наведено авторське визначення підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів. Виокремлено компоненти готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний).

Ключові слова: підготовка, готовність, вчитель, толерантність, міжетнічна толерантність, виховання, молодші школярі.

Постановка проблеми. Епоха ізольовано-го існування держав відійшла в минуле, водночас зростаюча мобільність населення земної кулі перетворює багато країн у полікультурні співтовариства. В умовах полікультурного світу місце універсального принципу людської життєдіяльності поступово займає толерантність. У середовищі, що вимагає від кожного певних ціннісних настанов, комунікативних навичок та поведінки, толерантність стає базисом для комплексу гуманістичних цінностей (людяність, взаємоповага, свобода вибору, демократія, права людини тощо), спрямованих на врегулювання міжособистісних та міжгрупових взаємовідносин.

Ідеї толерантності набувають дедалі більшого визнання в сучасному світі. Все більше країн, зокрема й Україна, запроваджують їх у систему освіти, державно-суспільне життя, розглядаючи їх як засіб утворення злагоди в суспільстві, як запоруку мирного співіснування між народами. У Декларації принципів толерантності зазначено, що «у школах і університетах, у рамках неформальної освіти, дома і на роботі варто зміцнювати дух толерантності і формувати відносини відкритості, уваги один до одного та солідарності» [4, с. 177].

Отже, перед педагогічними вищими навчальними закладами освіти України, стоїть завдання не лише підготовки майбутнього вчителя початкових класів, який володіє глибокими професійними знаннями і вміннями, а й готового до орієнтації навчально-виховного процесу в початковій школі на формування толерантної особистості молодшого школяра, здатного налагоджувати конструктивну взаємодію в аспекті порозуміння у повсякденному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз та дослідження сучасної науково-педагогічної, психологічної та методичної літератури свідчить, що проблемі виховання толерантності присвячено значну кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Філософсько-освітній контекст, який може бути прийнятний у вигляді нової парадигми розвитку педагогіки толерантності, розробляється останнім часом

такими видатними вченими і науковцями як В. Андрущенко, В. Бех, Л. Губерський, С. Клепко, В. Лутай, М. Михальченко, І. Надольний, М. Кулгаєва та ін. Загальні питання педагогіки толерантності вивчали М. Рожков, А. Сиротенко, Г. Солдатова, О. Шарова та ін. Міжетнічна толерантність стала предметом дослідження таких науковців, як О. Байбаков, Д. Бенкс, О. Доукіна, Е. Заредінова, В. Євтух, З. Малькова, В. Подобєд, В. Пряніков, Ю. Римаренко, В. Тишков, М. Хараджи та ін. Психологічний аспект виховання толерантності досліджували Б. Ананьєв, О. Асмолов, С. Бондирєва, Д. Колесов, О. Леонтьєв, М. Ліпман, В. Маралов, А. Маслоу, О. Петровський, К. Роджерс та ін. Це у свою чергу доводить, що актуальність дослідження проблеми виховання міжетнічної толерантності не підлягає сумніву.

Втім теоретичний і практичний стан розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів не відповідає сучасним вимогам, що зумовлює необхідність продовження наукового пошуку у визначеному напрямі.

Метою статті є висвітлення результатів теоретичного дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів.

Викладення основного матеріалу. Упродовж століть на теренах нинішньої України мешкали різні народи, які у непростій взаємодії – через конфлікти та компроміси, у співпраці чи протистоянні творили унікальну поліетнічну палітру її нинішнього соціокультурного простору. Значне етноконфесійне, політичне, мовне та регіональне розмаїття українського суспільства актуалізує проблему підготовки вчителів початкової школи до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів.

Поняттям від якого походить термін «міжетнічна толерантність», безумовно, виступає багатогранне поняття «толерантність», а поштовхом поширенню цього терміну в теорії і практиці стало прийняття Генеральною асамблеєю ЮНЕСКО Декларації принципів толерантності 16 листопада 1995 р.

Слово «толерантність» (від латинського «tolerancia») має три значення: стійкість, витривалість; терпимість; допустиме відхилення. Терпіння, при цьому, – це відсутність негативної реакції у конкретній ситуації. Терпеливість – властивість індивіда виявляти терпіння, що стає рисою його характеру. Терпимість – суспільне явище, яке базується на тому, що переважна кількість індивідів здатні виявляти терпіння, бути стриманими. Терпимість за змістом узгоджується з витривалістю, яка може бути як фізична так і психічна [4].

У розумінні О. Кісь, В. Мисан, толерантність – суспільна настанова та практика терпимості, визнання та поваги до інших культур, до відмінного від власного способу життя, норм, ідей, віри, звичаїв, тощо. Толерантність передбачає також готовність до мирного співжиття, пошуку порозуміння та співпраці з людьми, які відрізняються своєю зовнішністю, мовою, політичними переконаннями, звичаями, вірою тощо.

Толерантність не притаманна людині від народження, і може ніколи й не з'явитися, якщо не буде спеціально вихована, сформована. Шлях до толерантності – це емоційна, інтелектуальна праця, оскільки її досягнення можливе лише на основі зміни самого себе, власних стереотипів та свідомості [1, с. 272].

Поняття «міжетнічна толерантність» досить нове для українського наукового простору. Чітке визначення наведене у глосарії «Етнічність» В. Свтуха: «Міжетнічна толерантність (від латин. tolerare – терпіти) – терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої, до відмінних культурних традицій, готовність до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей» [5].

Як зазначає М. Хараджи, основними моментами у концептуальному визначенні поняття «міжетнічна толерантність» є такі: а) латинське походження слова «толерантність» та його модифікація у більшості мов світу концентрує увагу на терпимості, терпимому ставленні до «чужого», віддаленого від усталених традицій, які, зазвичай, практикуються у людському докільді зі спільним етнічним походженням та спільним уявленням про соціальні, культурні, моральні цінності; б) налаштованість на позитивну взаємодію з носіями інших, відмінних від своєї, етнічності (етнофорами); в) очікуваність позитивних результатів реалізації міжетнічної толерантності, виявом чого, передусім, є відсутність напруги, конфліктів в етнічно різноманітній спільноті людей на різних рівнях простору – окремого колективу (шкільне середовище, виробничий колектив), локальному (населений пункт), регіональному, національному [7, с. 161].

У контексті нашого дослідження особливого значення набуває питання про те, коли людина починає усвідомлювати свою приналежність до певного народу, які етапи та закономірності формування етнічної ідентичності. У процесі становлення цей феномен проходить кілька етапів, співвідносних з етапами психічного розвитку людини. Вікові особливості формування міжетнічної толерантності висвітлено в працях Е. Заредінової, О. Романової (молодші школярі), Ж. Піаже (дошкільний вік, молодший шкільний вік) та ін.

Одним із перших концепцій розвитку в дитини приналежності до національної групи запропонував Ж. Піаже. Він виокремлював три етапи у формуванні етнічної ідентичності:

1. В 6 – 7 років дитина набуває початкових (фрагментарних, несистематичних) знань про свою етнічну приналежність.

2. З 8 – 9 років дитина вже чітко ідентифікує себе з членами своєї етнічної групи, зароджуються національні почуття.

3. У молодшому підлітковому віці (10-11 років) етнічна ідентичність формується повністю: дитина усвідомлює етнічну самобутність не лише свого народу, але й інших [3, с. 42].

На сьогодні в усьому світі проведено численні дослідження, в яких уточнюються і конкретизуються вікові межі етапів розвитку етнічної ідентичності. Початок дифузної ідентифікації з етнічною групою більшість авторів виявляє у дітей 3 – 4 років. Але практично всі психологи згодні також із тим, що «реалізованої» етнічної ідентичності дитина досягає в молодшому підлітковому віці, коли рефлексія себе має для людини першочергове значення.

У молодшому шкільному віці, згідно з результатами досліджень, отриманими О. Романовою, спостерігається суттєве зростання етнічних знань, не просте повторення, а систематизація інформації, отриманої від дорослих. Саме у цьому віці з'являються передумови для формування толерантності як якості особистості, оскільки молодші школярі починають усвідомлювати свою етнічну приналежність та розуміти етнічні відмінності [3, с. 42].

Розвиток міжетнічної толерантності починається з дитинства, в оточенні сім'ї. Значну роль у вихованні міжетнічної толерантності відіграють держава, релігія, культура, ЗМІ, а також заклади освіти. Толерантна особистість продовжує формуватися у школі та вищому навчальному закладі. Всі ці соціальні інститути сприяють формуванню міжетнічної толерантності. Саме система освіти здатна налагодити зв'язок з усіма іншими соціальними інститутами та стати сполучною ланкою між ними та людиною, створюючи умови для успішного розвитку особистості. Відтак, важливе значення у вихованні толерантності належить закладам освіти, зокрема, педагогічним ВНЗ, які мають будувати навчально-виховний процес таким чином, щоб майбутні вчителі початкової школи, стали взірцем толерантної поведінки, адже лише толерантний учитель зможе, з одного боку, побудувати толерантні стосунки з оточуючими, а з іншого – виховати толерантність у молодших школярів.

У сучасній вітчизняній педагогічній науці усталеним є підхід, згідно до якого метою і результатом професійно-педагогічної підготовки у ВНЗ є готовність до педагогічної діяльності. Це доведено дослідженнями С. Вітвицької, І. Гавриш, В. Євдокимова, А. Ліненко, О. Пехоти, В. Сластьоніна, Ю. Сенько та інших. Узагальнення висновків цих та інших науковців дало змогу сформулювати визначення *підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів* як процесу оволодіння студентами цілісною системою теоретичних знань, професійних умінь

і навичок з виховання міжетнічної толерантності, результатом якого є готовність до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Готовність учителя до професійної діяльності є предметом спеціальних педагогічних досліджень, починаючи із 50 років ХХ ст. Ретроспективний аналіз дозволив виявити співіснування різноманітних наукових підходів до визначення цього поняття. Установлено, що «готовність учителя до професійної діяльності» переважна більшість учених тісно пов'язує з поняттям «професійна підготовка» (В. Ковальов, І. Гавриш, К. Дурай-Новакова, О. Пехота та ін.). При цьому професійна підготовка розглядається науковцями як процес формування готовності майбутнього педагога до професійної діяльності.

Готовність майбутнього учителя початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів розуміємо як складне особистісне утворення, що формується у результаті професійно-педагогічної підготовки у ВНЗ та передбачає наявність у нього мотивів, знань, умінь, професійно-значущих особистісних якостей, професійної рефлексії, котрі у своїй сукупності забезпечують його здатність до виховання у молодших школярів поваги до представників інших народів, толерантного ставлення до їхніх цінностей, традицій, мови, вірувань, уміння виважено розв'язувати конфлікти заради громадянської злагоди.

На основі аналізу праць науковців (Л. Бернадська, Т. Веретенко, С. Гермасимов, В. Ушмарова та ін.) нами уточнено структуру готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів, що представлена в єдності таких компонентів: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного.

Мотиваційний компонент готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів виявляється у усвідомленні соціально-значущих мотивів виховання міжетнічної толерантності молодших школярів; повнотою уявлення своєї професійної діяльності; усвідомленням своєї соціальної відповідальності; мотивацією досягнення успіху у професії; бажання досягти педагогічних цілей.

Когнітивний компонент готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів передбачає

наявність сукупності знань про міжетнічну толерантність як основу мирного співіснування в умовах полікультурності, що базується на пріоритеті гуманістичних цінностей, ідеї духовної свободи людини, визнанні самотності й унікальності кожної людини; зміст, методи і форми виховання міжетнічної толерантності молодших школярів.

Діяльнісний компонент готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів відображає формування професійно-педагогічних умінь і навичок, необхідних для реалізації системи виховання міжетнічної толерантності молодших школярів.

Рефлексивний компонент готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів передбачає здатність до самоаналізу й розуміння власної професійної діяльності в галузі виховання міжетнічної толерантності молодших школярів й себе як її суб'єкта; здатність до вдосконалення на основі самоаналізу результатів професійної діяльності щодо виховання міжетнічної толерантності молодших школярів, а також наявність професійно важливих особистісних якостей.

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів є дієвою лише тоді, коли здійснюється системно, поступово, день у день, і пронизує всі сфери і види діяльності майбутніх учителів. Готовність майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів формується як через систему виховної роботи, так і через навчальний процес, зміст освіти, відображений у програмах навчальних дисциплін, підручниках, за допомогою різних методів і форм організації навчання, які сприяють розвитку у майбутніх учителів практичних навичок виховання міжетнічної толерантної взаємодії молодших школярів.

Висновки. Виховання міжетнічної толерантності – це, з педагогічної точки зору, цілеспрямоване створення соціально-педагогічних умов толерантної взаємодії, культури спілкування. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання міжетнічної толерантності молодших школярів є гарантією суспільної стабільності, важливою запорукою благополучного майбутнього людства.

Список літератури:

1. Бернадська Л. В. Виховання толерантності в учнів 5-7 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.: 13.00.07 – «теорія і методика виховання» / Л. В. Бернадська. – К., 2009. – 20 с.
2. Веретенко Т. Толерантність у професійній підготовці майбутніх учителів / Т. Веретенко, Я. Долгополова // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – №4. – С. 65–72.
3. Заредінова Е. Р. Проблеми формування міжетнічної толерантності в учнів початкових класів (психолого-педагогічний аспект) / Е. Р. Заредінова // Постметодика. – 2009. – № 2. – С. 41–43.
4. Декларація принципів толерантності // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 3–4. – С. 175–179.
5. Свтух В. Б. Етнічність : глосарій. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 170 с.
6. Ушмарова В. В. Готовність магістрів до викладання як об'єкт контент-аналізу / В. В. Ушмарова // Вісник Луганського Національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – 2013. – № 10 (9269), Ч. III. – С. 203–211.
7. Хараджи М. В. Теоретико-методологічні засади дослідження міжетнічної толерантності / М. В. Хараджи // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2011. – Вип. 5. – С. 160–174.

Слюсаренко О.С.

Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды

Каданер О.В.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К ВОСПИТАНИЮ МЕЖЭТНИЧНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье раскрыта суть понятий «толерантность», «межэтническая толерантность», возрастные особенности межэтнической толерантности младших школьников, определены факторы развития межэтнической толерантности личности. Установлено, что важное значение в воспитании толерантности принадлежит учебным заведениям. Представлено авторское определение подготовки будущих учителей начальных классов к воспитанию межэтнической толерантности младших школьников. Выделены компоненты готовности будущих учителей начальных классов к воспитанию межэтнической толерантности младших школьников (мотивационный, когнитивный, деятельностный, рефлексивный).

Ключевые слова: подготовка, готовность, учитель, толерантность, межэтническая толерантность, воспитание, младшие школьники.

Slysarenko O.S.

G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Kadaner O.V.

Yaroslav Mudryi National Law University

TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO EDUCATE INTERETHNIC TOLERANCE OF YOUNGER PUPILS

Summary

The essence of the concepts such as "tolerance", "ethnic tolerance", age peculiarities of interethnic tolerance of primary school pupils has been highlighted, the factors of the development of interethnic tolerance of the individual have been identified in the article. It has been found out that the significant importance in the education of tolerance belongs to the educational institutions. The author's definition of training future primary school teachers to the education of ethnic tolerance of younger pupils has been introduced. The components of readiness of future primary school teachers to the education of ethnic tolerance of younger pupils (motivational, cognitive, active, reflexive) have been outlined.

Keywords: training, readiness, teacher, tolerance, ethnic tolerance, education, primary school pupils.